

ÖSSZEGZÉS

A magyar múzeumok néprajzi gyűjteményei alig idősebbek száz esztendőnél. Eddigi történetük egyik leglényegesebb kérdése, hogy miként váltak az eleinte érdekességként begyűjtött tárgyak nemzeti értékke, tudományos kutatási bázissá, s miként segítette ezt az értékgyarapodást a múzeumok szervezeti változása?

A Magyar Nemzeti Múzeum 1872-ben alakult Néprajzi Osztályán még csak ázsiai gyűjteményt őriztek. A század utolsó harmadában azonban a Kárpát-medence magyar és nemzetiségi népeleti tárgyai is egyre nagyobb számban gyarapították állományát. Magyarország ezredéves ünnepségei után ide került a „Néprajzi falu” több mint tízezer darabot számláló anyaga. Mindez lehetővé tette, hogy BÁTKY Zsigmond elkészítse a néprajzi tárgyak tipológiáját, s 1906-ban útmutatót adjon mindazok kezébe, akik vidéki múzeumi gyűjteményekben néprajzi részleget kívántak szervezni. Ez a mindmáig használatos útmutató alakította ki a néprajzi gyűjtemények egységes rendszerét, s az egyetemi néprajzi oktatás megindulásáig, az 1920–30-as évek fordulójáig a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztálya és a Székely Nemzeti Múzeum által szervezett tanfolyamok biztosították, hogy a begyűjtött tárgyak egységes múzeumi kezelése létrejöhessen. Az 1920–30-as évek vidéki múzeumainak munkáját a Néprajzi Múzeum munkatársainak magas színvonalú tudományos és múzeológiai munkája koordinálta.

1949-ben alakult meg a Múzeumok és Műemlékek Országos Központja, hogy a közgyűjtemények egységes állami kezelésbe vételét elősegítse, új múzeumi rendszert alakítson ki. Ez a központi szerv, majd 1953 után a Népművelési Minisztérium Múzeumi Főosztálya, s ennek jogutódai koordinálták a múzeumi munkát. Egységes szervezeti rendszert igyekeztek létrehozni, központi keretből pénzt juttattak gyűjteménygyarapításra, kiállítások rendezésére, s szakfelügyeletük segítette a nyilvántartás, s általában a múzeumi munka egységesülését. Ez időben ugyan csökkent a Néprajzi Múzeum irányító szerepe, bár munkatársai a Múzeumi Főosztály megbízásából szakfelügyeletet láttak el és továbbképzéseket szerveztek. Számos új múzeum keletkezett ekkor, illetve mindenütt gyarapodtak a néprajzi gyűjtemények.

A magyar múzeológiának újabb korszaka 1962-től kezdődik, ami alapvető szervezeti változást hoz. Ekkor szervezik meg a megyei múzeumok rendszerét, amely egyrészt decentralizáció, mert a központi irányítást gyengíti, s jobbra a megyeszékhelyeken lévő megyei múzeumoknak ad nagyobb önállóságot; másrészt centralizáció is, mert egy-egy megyén belül a táj- és városi múzeumokat, kiállítóhelyeket, s mindenemű múzeumi gyűjteményt a megyei múzeumok alá rendel. Létrejön egy egységes múzeumi hálózat, amelyet a megyei tanácsok irányítanak és támogatnak főhatóságként, s valójában eléri, hogy e szervezeti kereten kívül nincs múzeumként elismert gyűjtemény.

A megyék arra törekednek, hogy felosszák az egész megye területét múzeumaik között, kijelöljék feladatukat, gyűjtőkörüket. Ennek értelmében a *megyei múzeum* az egész megye anyagát gyűjti, s igyekszik a meglévők mellett minden múzeológiai ágazatot kiépíteni, szakemberrel ellátni. A megyei múzeumok így komplex kutatási feladatokat oldhatnak meg, más múzeológiai ágazatokkal szorosan együttműködhetnek, s ugyanakkor ellenőrzik és felügyelik a megyei szervezet tagmúzeumainak munkáját is. A megyei múzeumi szervezetben a *tájmúzeumok* már csak egy-egy szakterületet dolgoznak fel, de gyűjtőkörük átfogja együttesen az egész megyét. Nem olyan komplexek, mint a megyei múzeum, rendszerint helytörténeti és néprajzi profilúak. A *városi* vagy

községi múzeumok csak egy-egy település többnyire helytörténeti és néprajzi anyagát gyűjtik. Az 1960-as években kezdik nagyobb számban létrehozni a *tájházakat*, a helyben megőrzött népi műemlékeket, amelyek nem kutatói bázisok, hanem csak tudományos igényrel létrehozott bemutatóhelyek. Ahol *szabadtéri néprajzi múzeumok* is létrejöttek, a tájházak ezek felügyelete alá tartoznak, de azokkal együtt részei a megyei múzeumi szervezetnek. A megyei múzeumi szervezet néprajzi gyűjteményei főként a Néprajzi Múzeum gyakorol szakfelügyeletet, s a Művelődési Minisztérium Műzemi Osztálya koordinálja munkájukat.

Az egyes múzeumtípusok létrehozták a különböző archivális gyűjteményeiket is. Mindenütt található a tárgyi gyűjteményen kívül kéziratár, fényképtár, diatár, s több helyen mozgófilmtár, zenetár. Ezek rendszerét nem kötelezően, de a korábbi hagyományokhoz igazodóan a Néprajzi Múzeum adattári rendszere szerint tartják nyilván s mutatózzák. Kialakult az egyes gyűjteményeknek bizonyos ideális nagysága is. A megyei múzeumok átlagosan 9–15 000 néprajzi tárgya már differenciáltan tudja a megyék néprajzi és táji csoportjait bemutatni. A tájmúzeumok 4–7 000 darabos együttese hasonlóan mutat be egy kisebb egységet, míg a városi vagy községi múzeumok 1 000–3 000 néprajzi tárggyal hitelesen mutathatnak be egy települést. A megyei múzeumok néprajzi adattárai 80–100 000 kéziratlapot is számlálnak, s 15–30 000 db ugyanitt a néprajzi fotónegatívok száma. Az 1960-as évek végétől majd minden megyei múzeum évkönyvet ad ki, amelyben a néprajz is helyet kap. Képzülnek a tudományos kutatás feltételei mind interdiszciplinárisan, mind az egyes múzeumok néprajzosai között.

A budapesti Néprajzi Múzeum és a Szabadtéri Néprajzi Múzeum együtt közel 200 000 tárggyal, több mint másfél milliónyi adattári oldallal, s majd 400 000 fotónegatívval rendelkezett egyéb gyűjteményei mellett 1988. év végén. Ez olyan gyűjtemény, amely a XVIII. század második felétől tartalmaz az egész országra (s természetesen más népekre) vonatkozó anyagot. Vidéki múzeumaink gyűjteményei ennél jóval fiatalabbak: inkább a XIX. század utolsó harmadára, s a XX. századra jellemző anyagot őriznek. Csak a megyei múzeumokban lévő néprajzi tárgyak száma eléri a Néprajzi Múzeumét, s nagyjából ugyanannyi fotónegatívot valamint adattári lapot őriznek, mint a két országos múzeum együttvéve. Ehhez hozzá kell vennünk a tájmúzeumok, városi és községi múzeumok anyagát, valamint a hiteles enteriőröket tájházainkban és vidéki szabadtéri múzeumainkban. Ezek együttesen gyűjteményeinknek harmadik harmadát adják. Olyan jelentős gyűjteményi anyag ez, amelyre a néprajztudomány a jövőben bátran építhet, s nem túlzunk akkor, ha azt mondjuk, hogy ennek módszeres feldolgozása tudományunk jövőbeni megújulásának alapja lehet.

Tudnunk kell azt, hogy ez az anyag még csak részben feldolgozott, s sajnos megfelelő segédletekkel sincs mindig ellátva. Vidéki múzeumaink gombamód jöttek létre az 1950–60-as években, amidőn veszélybe került a falu, és ezzel együtt a hagyományos paraszti élet egésze. Egyik napról a másikra értéktelenné váltak az évszázadokon át halmozódó tárgyak, s a hozzájuk kötődő tudás. Az ekkor keletkező és már működő múzeumok ezt az anyagot mentették meg a tömeges pusztulástól, s emelték nemzeti értéké, tették a tudományos kutatás számára alkalmassá. E kor múzeológusai inkább gyűjteni kényszerültek, semmint feldolgozni, publikálni. Ám hogy erről a pusztulási folyamatról is hű képünk van ma, az éppen az akkor gyűjtött sokrétű anyagnak köszönhető. Az a közel másfélszáz múzeológus, aki jelenleg e gyűjtemények kezelője, már egyetemi képzést kapott és ma szakszerűen végzi munkáját, hogy a megmentett érték újabb feltárásokkal megsokszorozódjék, s a következő száz esztendőben hazai néprajztudományunk bázisa lehessen.